

APIE MOKINIŲ PATIRTIES PANAUDOJIMĄ PAMOKOJE

A. GRABAUSKIENĖ

Mokymo ryšys su gyvenimu turi dvi puses. Iš vienos pusės, jis pasireiškia mokinių patirties panaudojimu pamokoje, o iš kitos,— pamokų metu įgytų žinių, mokėjimų bei įgūdžių sistemos taikymu gyvenime. Tos dvi pusės yra neatskiriama susijusios, viena kitą sąlygoja, ir abi drauge užtikrina sėkmingą mokytojo darbą, ruošiant jaunimą gyvenimui, praktinei veiklai, priartinant mokymą prie gyvenimo.

Mokinio patirties panaudojimui mokymo procese didelę reikšmę skyrė žymūs pedagogai, jų tarpe rusų pedagogas K. Ušinskis. Jis sakė, kad mokymą sudaro: 1) mokymas dėstant ir 2) mokymas, remiantis mokinio patirtimi. Tarp šių mokymo šaltinių K. Ušinskis reikalauja išlaikyti glaudų ryšį¹.

Tačiau, nustatant minėtą ryšį, negalima pamiršti, kad mokymo tikslas yra apginkluoti mokinius mokslinių žinių sistema. Vadinasi, pamokoje panaudojama mokinių patirtis turi būti įjungta į mokslinių žinių sistemą.

Vaikas, ateidamas į mokyklą, jau turi palyginti nemažą gyvenimo patirtį. Ta patirtis kaupiasi, didėja ir toliau, nes mokinio veikla neapsiriboja vien tik mokymo procesu. Mokinys žaidžia, dirba, dalyvauja meno saviveikloje, pionierių organizacijos darbe ir t. t. Jis čia ne tik taiko mokykloje įgytas žinias, bet kiekvienoje iš šių veiklos rūšių įgyja atitinkamų naujų žinių, mokėjimų bei įgūdžių. O tai ir sudaro mokinio gyvenimo ir veiklos patirtį. Tačiau mokinio gyvenimiška patirtis tuo neapsiriboja. Žinios įsisavinamos, ne tik pačiam ką nors veikiant, bet ir stebini kitų veiklą. Tokiu būdu mokinių patirtį sudaro:

1) žinios, mokėjimai ir įgūdžiai, įgyti įvairioje mokinio gyvenimo veikloje,

2) žinios ir mokėjimai, įgyti, stebint gamtą ir kitų žmonių gyvenimą bei veiklą.

Panaudojant mokinių turimą gyvenimo patirtį pamokoje, glaudžiai susiejamas jos turinys su gyvenimu ir tuo pačiu palengvinama mokiniams įsisavinti naujas žinias, perkelti jas į gyvenimą bei pritaikyti praktikoje.

Remdamiesi mokinių patirtimi, panaudodami anksčiau įgytas žinias (mokykloje, o ypač gyvenime), įgaliname mokinį aktyviai dalyvauti mokymo procese. O kaip žinoma, tai padeda geriau įsisavinti mokomąją medžiagą.

¹ K. Ušinskis, Rinktiniai pedagoginiai raštai, t. I, Kaunas, 1959.

Tokiu būdu mokinių patirties panaudojimas pamokoje stimuliuoja protinę veiklą. Tai įrodė tarybiniai psichologai A. Menčinskaja, A. Bogojavlenskis ir kiti savo tyrimais. Be to, iš dėmesio psichologijos tyrinėjimų žinoma, kad, įsisavinant naują medžiagą, dėmesį geriausiai galima sukaupti tada, kai šalia naujų elementų yra ir mokiniams jau žinomų.

„Įsisavinti,— sako I. Sečenovas,— susieti svetimos patirties produktus su savo patirtimi“, t. y. pamatyti sename nauja ir naujame sena. Žodžiu sakant, tas dvi puses reikia susieti lyginant, sugretinant ar priešpastatant. Tačiau mokinių turima patirtis turi teigiamos įtakos naujų žinių įsisavinimui tik tuo atveju, jei mokinys supranta jos ryšį su naujomis žiniomis ir jos nepakankumą, sprendžiant naujas užduotis, naujas problemas. Norint, kad mokiniai tai suprastų, reikia jų patirtį mobilizuoti, aktualizuoti.

Pedagoginių tyrimų metu išryškėjo, kad mokinių žinios, mokėjimai ir įgūdžiai, įgyti šalia mokymo proceso, šalia pamokos, t. y. mokinių gyvenimiško patirtis, savaime neįsijungia į bendrą žinių sistemą, įgyjamą pamokoje. Mokinių turima patirtis lieka pasyvi, jei mokytojas pamokoje jos neįjungia į bendrą mokinio žinių sistemą. Mokiniai tos patirties praktiškai nepanaudoja, kai jiems tenka taikyti pamokoje įgytas žinias. Mokiniai dažniausiai taiko arba tik mokymo procese įsisavintas žinias, arba pasinaudoja tik gyvenime įgyta patirtimi, priklausomai nuo žinių taikymo situacijos. Tuo įsitikinome iš daugelio eksperimentų ir ilgų stebėjimų mokyklose.

Štai dviejose klasėse, kurių mokiniai savo išsivystymo lygiu vienodi, buvo iškeltas uždavinys: prisiminti ir papasakoti, kaip auginami rugiai, miežiai, linai, bulvės ir kaip jie apdorojami, t. y. buvo duotas uždavinys atgaminti turimas šiais klausimais žinias. Skirtumas tarp tų dviejų klasių mokinių buvo tik toks, kad II^a klasės mokiniai turėjo šia tema daugiau žinių iš patirties, negu II^b klasės mokiniai. Aiškinamojo skaitymo pamokose tiek vienoje, tiek ir kitoje klasėje mokinių turima patirtis nebuvo aktualizauta, nebuvo įjungta į bendrą mokomųjų žinių sistemą.

Iš apklausos rezultatų paaiškėjo, kad tie mokiniai, kurių buvo didesnė gyvenimo patirtis, atgamino kur kas daugiau žinių, negu tie, kurių patirtis mažesnė, bet ne iš karto, o tik mokytojo papildomų klausimų, nukreiptų į patirties mobilizavimą, dėka.

Vadinasi, tie mokiniai, kurie turi didesnę gyvenimo patirtį, turi ir daugiau žinių, bet jų iš karto nesugeba atgaminti, susieti su pamokoje įgytomis žiniomis, papildyti jas. Tarp eksperimentuotojo ir mokinio vyko toks pokalbis:

Eksperimentuotojas.— Kaip atrodo linai?

Mokinys.— Rudi su galvutėmis.

Eksperimentuotojas.— O kaip jie žydi?

Mokinys.— Mėlynai.

Eksperimentuotojas.— Iš kur žinai apie linus?

Mokinys.— Mes skaitėme apie juos skaitymo pamokoje, kalbėjome apie juos, mokytoja parodė lino šakelę.

Eksperimentuotojas.— O ką tu dar gali pasakyti apie linus?

Mokinys.— Nieko.

Eksperimentuotojas.— O gal buvai kaime ir matei linus?

Mokinys.— Taip, buvau, prisimenu. Mačiau, kad linai žali. . .

Mokinys dar daug ką prisiminė apie linus ir atsakė į eksperimentuotojo klausimus.

Tačiau, kai reikėjo šitas žinias pritaikyti, panaudoti naujoje situacijoje, būtent, žaidimo forma užklasinėje veikloje, kuri buvo labai artima pamokai (žaidimas — mįslė), rezultatai buvo maždaug vienodi. Ir vie-

nos, ir kitos klasės mokiniai pritaikė beveik vien tik pamokoje įgytas žinias. Vadinasi, daugiau žinių turintys mokiniai, iškilus reikalui pritaikyti jas naujomis sąlygomis, nesugebėjo jų panaudoti.

Tą patį teigia E. Flešner, kalbėdama apie fizikos kurse įgytų sąvokų taikymą: „Situacija, labiau artima gyvenimo patirčiai, sustiprina pasiruošimą aktualizuoti senas, gyvenimiškas žinias, to pasėkoje pamirštama visa nauja, ką mokiniai buvo įsisavinę pamokose, kai tuo tarpu visa tai sėkmingai jų taikoma, sprendžiant uždavinius su tekstais“².

Toliau E. Flešner nurodo, kad tą neigiamą senų žinių įtaką galima pašalinti, tiksliai diferencijuojant dvi duotojo termino reikšmes. Ta diferenciacija gali būti atliekama įvairiais keliais, panaudojant įvairias priemones ir budus.

Savo tyrimuose su pradinių klasių mokiniais mums pasisėkė nustatyti, kad vienas iš pagrindinių tokios diferenciacijos kelių pradinėse klasėse yra mokinių turimos patirties aktualizavimas, įsisavinant atitinkamą medžiagą pamokoje, jos įjungimas į pamokoje įgyjamų žinių sistemą.

Tokiu būdu mokinių galvose susisieja žinios, įgytos iš vieno ir iš kito šaltinio. Tai mokiniui padeda diferencijuoti turimas žinias ir, reikalui esant, jas pritaikyti. Norint tai pasiekti, reikia mokymo procesą taip organizuoti, kad naujų žinių įsisavinimas būtų sustiprinamas vaikų patirtimi, kad tai, kas kalbama pamokoje, ir tai, ką mokiniai įsisavino iš gyvenimo, iš savo patirties, būtų sujungta į vieną visumą, sudarytą vienišą žinių sistemą.

Priešingu atveju, tos stichinės, savaiminės asociacijos, kurios susiformuoja pamokoje, nepasireiškia, savarankiškai taikant žinias naujoje situacijoje.

Įjungus mokinių patirtį į pamokoje perteikiamų žinių, formuojamų mokėjimų bei įgūdžių sistemą, mokiniai tą patirtį pergalvoja ir kritiškai įvertina naujai įgyjamų žinių pagrindu. Mokytojo padedami, jie nustato turimos patirties, t. y. gyvenimo eigoje įgytų žinių, vietą bendroje mokymo procese įgyjamų žinių sistemoje. Taigi patirtis tampa organiškai naujai įgyjamų žinių sistemos dalimi, praturtina ją. Iš kitos pusės, pamokoje naujai įgyjamos žinios patikslina, paryškina tą patirtį. Ypač tai ryškiai pastebima įgūdžių formavimo procese.

Tuo nesunku įsitikinti. Pakanka mokiniams duoti kokią nors užduotį, reikalaujančią taikyti ir iš aplinkos, ir iš pamokos įgytas žinias. Pamatysime, kad ten, kur mokinių patirtis buvo įjungta į bendrą žinių sistemą, jie naudojami visomis turimomis žiniomis ir darbą atlieka žymiai geriau, o kur patirtis buvo palikta pasyvi, mokiniai jos nepanaudoja arba panaudoja nepakankamai, klaidingai ir pan. Mokiniai, ateidami į mokyklą, jau turi susidarę karpymo, klijavimo ir kitus įgūdžius. Tačiau neretai tie įgūdžiai būna klaidingi. Ir mokytojui tenka juos performuoti, perdirbti. Bet pasitaiko taip, kad mokytojas pradeda formuoti naują mokėjimą, naują įgūdį, visai nekreipdamas dėmesio į mokinių turimąjį. Geriausiu atveju tada susiformuoja dvi įgūdžių sistemos: viena gyvenimui (senoji), kita mokyklai (naujoji). Tuo įsitikinome, tirdami žinių taikymo praktikoje klausimus. Antai daugelyje mokiniams pavestų praktinių darbų, kurie reikalavo klijavimo įgūdžio taikymo (dėžučių, maketų, albumų gamyba), pastebėjome, kad tais atvejais, kai buvo dirbama pamokoje, mokiniai taikė teisingus įgūdžius. Tačiau, kai tokius darbus atlikdavo gyvenime, savo kasdieninėje praktikoje ir visuomeninėje veikloje,— vėl taikydavo senąjį įgūdį. Paklausus, kodėl jie taip daro, neretai pasigirdavo atsakymas —

² Э. А. Флешнер, Психология усвоения и применения школьниками некоторых физических понятий, Психология применения знаний к решению учебных задач, М., 1958.

man taip lengviau, o pažymio už tai vis tiek nerašys ir niekas netikrins. Kai kas netgi nepastebėdavo, kad naudoja skirtingus darbo būdus.

Be to, neįjungiant mokinių patirties į naujai formuojamų įgūdžių sistemą, žymiai daugiau sugaištama laiko, kol suformuojamas naujas įgūdis. Atrodo, štai mokinys puikiai suprato, įsisavino naująjį veiklos būdą, bet, kai tik reikia jį taikyti savarankiškai, ima ir panaudoja kai kuriuos neteisingus ankstesnio įgūdžio elementus. Įvyksta vadinamoji įgūdžių interferencija.

Psichologijos vadovėlyje pasakyta, kad „svarbiausia priemonė įgūdžių interferencijai pašalinti ir neleisti jai pasireikšti yra aiškiai išskirti senąjį ir naująjį veikimo būdą (per pratimus), senąsias ir naujasias veikimo sąlygas... ir priešpastatyti juos vienus kitiems („susikryžiuojantis priešpastatymas“, kurio reikšmę yra nurodęs I. Pavlovas)“³.

Interferencija — neigiama žinių bei įgūdžių tarpusavio sąveika, kuri įvyksta tarsi savaime. Tačiau, jei išryškinama tų žinių bei įgūdžių panašumas ir skirtumas, užakcentuojama tai, kas iš senojo įgūdžio reikia perkelti į naująjį ir kuriam tikslui, kas nereikalinga ir kodėl, tai įvyksta teigiama įgūdžių sąveika — perkėlimas.

Vadinasi, jei mokytojas, formuodamas naują įgūdį, remiasi mokinių patirtimi, analizuoja jų turimą įgūdį, įtvirtindamas gerąsias jo puses, tai daug greičiau pasiseka suformuoti naują įgūdį ir geriau jį įtvirtinti. Tuo tarpu senasis nyksta, regresuoja, ir tuo pačiu užkertamas kelias įgūdžių interferencijai.

Taip išryškėja dialektinė mokinių patirties ir mokomosios medžiagos įsisavinimo vienybė, kuri užtikrina sėkmingą pamokoje įgytų žinių taikymą gyvenimo praktikoje. Tai rodo mūsų atlikti eksperimentai. Eksperimentinėje klasėje (II^b), formuojant darbų pamokose klįjavimo įgūdžius, mokymas buvo siejamas su mokinių patirtimi šioje srityje. Tuo tarpu kontrolinėje (II^a) klasėje to nebuvo daroma. Po kurio laiko, kai įgūdis susiformavo, vienos ir kitos klasės mokiniams buvo duoti kontroliniai darbai: vienas — pamokoje, kitas — užklasinėje veikloje. Pirmasis darbas buvo vertinamas pažymiu, antrasis — ne. Tai buvo dovana vaikų darželiui. Stebėjome po 14 vienos ir kitos klasės mokinių ir gavome tokius rezultatus: pamokoje taisyklingai klįjavo (taikė naujai suformuotą įgūdį) 13 eksperimentinės klasės mokinių ir 12 — kontrolinės,

užklasiniam darbe tą patį įgūdį panaudojo 11 eksperimentinės klasės mokinių ir tik 6 — kontrolinės.

Analogiškus rezultatus gavome, ir kai kuriuos kitus įgūdžius taikant ne pamokoje.

Vadinasi, naujų įgūdžių formavimas, panaudojant turimą mokinių patirtį šioje srityje, yra daug efektyvesnis.

Didelį vaidmenį gyvenimiškos patirties panaudojimas vaidina, ugdant mokinių šnekamąją bei rašomąją kalbą. Kur mokinių patirtis nuolat aktualizuojama, kur, mokantis gramatikos, pavyzdžiai imami iš mokinių gyvenimo, kur mokiniai dažnai aprašinėja, pasakoja savo gyvenimo įspūdžius, kalbasi su mokytoju apie juos, ten ir mokinių rašiniai būna išsamesni, gyvesni, įspūdingesni.

Iš viso to, kas anksčiau pasakyta, išryškėja didelė mokinių patirties panaudojimo pamokoje lavinamoji reikšmė.

Daug yra kelių ir būdų panaudoti mokinių patirtį pamokoje. Neįmanoma ir nėra reikalo visų išvardinti. Kiekvienas kūrybiškai dirbęs mokytojas gali surasti vis naujus ir naujus kelius, pvz., galima praktikuoti trumpus mokinių pranešimus ar pasakojimus pamokoje apie tai.

³ RTFSR Pedagogikos mokslų akademija. Psichologija, Vilnius, 1960, p. 456.

ką jie matė, girdėjo, skaitė, veikė, stebėjo; galima mokomąją medžiagą palyginti su gyvenime įgytomis žiniomis, mokėjimais bei įgūdžiais; galima pamokoje įgyjamas žinias papildyti iš savo patirties ir t. t.

Juo įvairesnes panaudosime patirties formas, tuo stipresnis bus naujai įgyjamų žinių ryšys su patirtimi. Šia prasme ypač dėkingos yra aiškinamojo skaitymo pamokos. Reikia tik gerai jas suplanuoti ir apgalvoti, panaudoti įvairias darbo formas bei metodus. Žurnale „Načialnaja škola“ rašoma, kad Bulgarijos mokyklose, norint priartinti aiškinamąjį skaitymą prie gyvenimo, jis planuojamas atskiromis temomis, be skaitymo, čia plačiau naudojami pokalbiai, ekskursijos, praktikos darbai ir t. t.⁴ Šitaip darbą planuoja ir kai kurie mūsų mokytojai.

Visa tai sudaro galimybes pamokose plačiau panaudoti mokinių gyvenimišką patirtį, remtis ja.

Daug šia tema vertingų praktinių nurodymų mokytojas ras įžymaus rusų pedagogikos klasiko K. Ušinskio raštuose. Jis reikalauja dažnai lyginti tai, ką mokiniai skaitė, su tuo, ką matė gyvenime, plačiai praktikuoti stebėjimus ir kt.

Taikant tą ar kitą mokinių patirties panaudojimo pamokoje būdą, reikalinga laikytis atitinkamų metodinių reikalavimų. Be abejo, visų jų išvardinti neįmanoma. Paminėsiu tik kai kuriuos, labiausiai išryškėjusius mūsų tiriamajame darbe.

Pirmiausia reikia gerai pažinti savo mokinius, išsiaiškinti aplinkybes, sąlygas, kuriose jie gyvena, išsiaiškinti jų interesus, žinoti juos dominančius klausimus ir visa tai, kas padėtų nustatyti mokinių patirties turinį ir apimtį, jos kokybę. Reikia žinoti, ką iš mokinių patirties galima ir reikia panaudoti, o tik paskui galvoti, kaip panaudoti. Tuo tikslu pravedami pokalbiai su mokiniais, duodami atlikti įvairūs praktiniai darbai, užduotys, pateikiami klausimai, duodami rašiniai ir t. t. Tai ir bus pirmoji mokinių patirties panaudojimo pamokoje sąlyga. Jau prieš pamokas, iš anksto, reikia koku nors būdu mokinius paskatinti mobilizuoti savo turimą patirtį: skirti jiems užduotis, skatinti stebėti, iškelti kokį nors klausimą ar uždavinį, reikalaujantį panaudoti iš patirties įgytas žinias, panaudoti tam tikslui kolektyvią mokinių užklasinę bei užmokyklinę veiklą ir t. t. Ypač svarbi vieta tenka išankstinių stebėjimų organizavimui, nes stebint geriau įsimenamas dalykas ir ilgesnį laiką išlaikomas atmintyje.

Iš psichologijos žinome, kad stebėjimo sėkmingumas priklauso nuo keliamo uždavinio aiškumo. Juo aiškesnis uždavinys, tuo tikslesni ir vertingesni stebėjimo rezultatai. Todėl patartina skatinti mokinius stebėti ne, pvz., linus apskritai, o linų žydėjimą, jų nokimą ir t. t., ne pavasario gamtą apskritai, o paukščius pavasarį ir t. t.

Trūkstant gero paruošimo, mokinių patirties panaudojimas pamokoje nebus toks efektyvus, koks galėtų būti.

Be to, turi būti laikomasi tam tikrų reikalavimų, ne tik ruošiant mokinius panaudoti patirtį pamokoje, bet ir organizuojant tą panaudojimą.

Pirmiausia, kaip parodė mūsų tyrimai, reikia aiškiai, prieinamai mokiniams parodyti, kad tiek pamokoje įgytos žinios, tiek mokinių patirtis yra realaus pasaulio pažinimo procesas.

Antra, reikia išryškinti, kas mokinių turimoje patirtyje yra vertingo ir ką reikia išgyvendinti.

Įvairios mokinių praktinės veiklos keliu reikia akivaizdžiai parodyti, kad praktinėje veikloje, jei yra reikalinga, turi būti taikomos žinios, įgytos iš pačių įvairiausių šaltinių, jų tarpe ir patirties.

⁴ Генчо Недев, Объяснительное чтение в Болгарской начальной школе, «Начальная школа», 1963. № 5.

Per pamokas reikia duoti tokių klausimų ir užduočių, kurių išsprendimas reikalautų ne tik teorinių ar iš vadovėlio žinių, bet ir gyvenimiškų, praktinių stebėjimų, praktinės veiklos.

Iš viso to, kas buvo straipsnyje nagrinėjama, galima padaryti tokias išvadas:

1. Mokinių patirties panaudojimas pamokoje yra būtinas. Jo dėka mokinių žinios pasidaro turtingesnės, tvirtesnės ir tikslesnės. Be to, tokios žinios lengviau ir tiksliau pritaikomos įvairioje praktinėje veikloje:

2. Mokinių patirties panaudojimas pamokoje turi būti labai apgalvotas. Tam turi būti pritaikyti vadovėliai, į tai privalo būti atkreiptas dėmesys, planuojant mokomąją medžiagą, visa tai reikia kūrybiškai pergalvoti, ruošiantis kiekvienai atskirai pamokai.

VVPI
Pedagogikos katedra

Įteikta
1964 m. sausio mėn.

ОБ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ОПЫТА УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ

А. ГРАБАУСКЕНЕ

Резюме

Использование опыта учащихся на уроке является одной стороной связи обучения с жизнью. Другая сторона этой связи — применение учебных знаний на практике.

Придя в школу, ребенок имеет определенный жизненный опыт, который все расширяется, накапливается.

Педагогические исследования показали, что знания, умения и навыки, приобретенные учеником в его жизненном опыте, само собой не включаются в систему знаний, получаемых на уроке. И ученики в своей практической деятельности применяют либо учебные знания, либо знания, почерпанные из опыта, в зависимости от той ситуации, которая требует применения знаний.

Только включив опыт учащихся в систему знаний, сообщаемых на уроке, образуется единая система знаний. Опыт обогащает новые знания, а учебный материал уточняет опыт.

Так вырисовывается диалектическое единство опыта учащихся и учебного материала, что помогает успешно применять в жизни систему знаний.

Существуют разнообразные пути и способы использования опыта учащихся на уроке: короткие сообщения-рассказы учащихся на уроке о своих наблюдениях, деятельности и т. д., сравнение учебного материала с опытом и т. д.

Особенно большую роль играет опыт учащихся в формировании практических навыков. Часто ученики уже до школы приобретают те или другие навыки. Но нередко отдельные их элементы бывают неправильными. В школе ученик приобретает новые знания, на основе которых вырабатываются правильные навыки. Если эта работа ведется, не обращая внимания на уже имеющиеся жизненные навыки, она бывает менее успешной. Новый навык вырабатывается медленно и является менее подвижным. А это отрицательно сказывается на применении навыка в жизненной деятельности.

Таким образом, умело использованный опыт учащихся на уроке облегчает усвоение учебных знаний и навыков, а также обеспечивает успешное их применение в жизни.